

Η ΠΡΩΤΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ
ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΚΑΙ ΟΙ ΦΙΛΟΛΟΓΟΙ
BEKKER ΚΑΙ BONITZ

Ἔνα ἄνθρωπον τῶν σημερινῶν χρόνων δὲν εἶναι τίποτε φυσικώτερον ἀπὸ τοῦ νὰ ζητήσῃ καὶ εὕρῃ οἰονδήποτε συγγραφέα θελήσῃ τυπωμένον καὶ ἔτοιμον, εἰς πολλάς μάλιστα ἐκδόσεις. Καὶ εἶναι μέγα κατόρθωμα τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ ἡ εὕρεσις καὶ ἡ σημερινὴ χρησιμοποίησις τῆς τυπογραφίας. Ἄλλὰ δὲν εἶχον τὰ πράγματα οὕτω κατὰ τὰ μέσα τοῦ 15^{ου} αἰῶνος (ἄς ἀφήσωμεν τοὺς παλαιούς χρόνους) ἢ καὶ ὀλίγον παλαιότερον, ὅταν ἐξεδόθη τὸ πρῶτον «τυπογραφικόν» δοκίμιον, ὃ Λατίνος γραμματικὸς Δονᾶτος, ἢ μᾶλλον ἡ Λατινικὴ Γραμματικὴ ἢ ὁποία ἔφερε τὸν περιληπτικὸν τοῦτον τίτλον. Τὸν 15^{ον} καὶ 16^{ον} αἰῶνα πληθύνονται αἱ ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων κλασσικῶν συγγραφέων, προτιμῶνται, γενικῶς εἰπεῖν, οἱ Λατῖνοι συγγραφεῖς ἢ αἱ Λατινικαὶ μεταφράσεις τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους ἐκδίδονται τὸ πρῶτον ἐν Λατινικῇ μεταφράσει ἐν Βενετίᾳ τῷ 1489, ἔξ δὲ ἔτη βραδύτερον, τῷ 1495 μέχρι τοῦ 1498, ἐξεδόθη ἐν Βενετίᾳ εἰς πέντε τόμους παρὰ τῷ Ἄλδφ καὶ τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον, τὸ ὁποῖον ἐπανεξέδωκαν εἶτα ἐν Βασιλείᾳ τῷ 1509 ὃ Ἐρασμος καὶ Σίμων Γρυναῖος. Εἶναι γνωστὸν ὅτι παρόμοιον συνέβη καὶ διὰ τὸν

Πλάτωνα. Πρὸ τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ κειμένου του ὑπὸ τοῦ Κρητὸς Μάρκου Μουσούρου ἐν Βενετία (παρὰ τῷ Ἄλδφ) τῷ 1513, εἶχεν ἐκδοθῆ τῷ 1483-1484 ἡ Λατινικὴ αὐτοῦ μετάφρασις ἐν Φλωρεντία ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ ἱατροῦ καὶ φιλοσόφου Μαρσιλίου Φιτσίνου (Marsilius Ficinus).

Τὸ Ἀριστοτελικὸν κείμενον εἰς τὴν πρώτην ἐκδοσίν του δὲν περιελάμβανε τὴν Ῥητορικὴν καὶ Ποιητικὴν. Αὗται μολίς τῷ 1509 ἐξεδόθησαν. Τὸ κείμενον τοῦ φιλοσόφου ἐν τῷ συνόλω του ἢ συνηθέστερον κατὰ τὰ καθ' ἕκαστον συγγράμματά του ἐξεδόθησαν ἔκτοτε πολλάκις καὶ πολλαχοῦ.

Γνωρίζομεν ὅτι ἀπὸ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ 18^{ου} αἰῶνος ἀρπνίζεταί καὶ ἐνδυναμοῦται ἡ ἱστορικὴ αἴσθησις καὶ ἡ ἱστορικὴ συνείδησις. Αὗται ἀναγκάζουν τοὺς ἐπιστήμονας νὰ στρέψουν περισσότερον τὴν προσοχὴν των εἰς τὴν μεγίστην ἀξίαν τὴν ὁποίαν εἶχον τὰ Ἀριστοτελικά συγγράμματα διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς φιλοσοφίας. Οὕτω οἰοεὶ ἀναγεννᾶται καὶ πάλιν τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὰ Ἀριστοτελικά συγγράμματα, προάγεται δὲ παραπολὺ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ 19^{ου} αἰῶνος. Αἱ ὑπάρχουσαι ἐκδόσεις τοῦ κειμένου τοῦ φιλοσόφου εἶναι ἐλλιπεῖς ἢ δὲν ἀνταποκρίνονται εἰς τὰς φιλολογικὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἀναφανείσης μὲ τὸν Βόλφ φιλολογικῆς ἐπιστήμης. Ἡ πρώτη ἐπιστημονικὴ ἐκδοσις τοῦ κειμένου τοῦ Σταγίριτου ἐπεχειρήθη πρὸ 100 περιόπου ἐτῶν ὑπὸ τῆς Πρωσικῆς Ἀκαδημίας. Ἦχθη ἐν τῷ συνόλω της ἡ ἐκδοσις αὕτη εἰς πέρασ ἐντὸς 40 ὄλων ἐτῶν (ἀπὸ τοῦ 1831 μέχρι τοῦ 1871). Εἶναι ἡ μέχρι σήμερον ἀπαραίτητος καὶ θεμελιώδης ἐκδοσις τοῦ Ἀριστοτελικοῦ κειμένου, καὶ κατὰ ταύτην γίνονται σχεδὸν ὅλαι αἱ ἐπιστημονικαὶ παραπομπαὶ εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ φιλοσόφου. Τὴν ἐκδοσιν αὐτὴν ἐξεπὸνήσαν οἱ φιλόλογοι Ἐμμανουήλ Μπέκκερ (J. Bekker), ὁ Χρ. Αὐγ. Βράνδης (Brandis), ὁ Βαλεντῖνος Ρόζε (V. Rose) καὶ ὁ Ἐρμαν Βόνιτς (H. Bonitz). Ὁ Μπέκκερ παρεσκεύασε τοὺς δύο πρώτους τόμους τοὺς περιέχοντας τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον. Εἰς τὸ τέλος προστίθενται τὰ Ἀποσπάσματα, τὰ ὁποῖα συνέλεξεν ὁ Ρόζε. Ὁ τρίτος τόμος περιέχει τὰς

παλαιότερας λατινικὰς μεταφράσεις τῶν Ἀριστοτελικῶν ἔργων ὑπὸ Ἰουλίου Πακίου, Ἰω. Ἀργυροπούλου, τοῦ Βησσαρίωνος, τοῦ Θεοδ. Γαζῆ, Βουδαίου, Λαμπίνου, Ρικκοβόνου, Φιλέλφου κτλ. Ἡ Ἀκαδημία δὲν ἠθέλησε νὰ δώσῃ Γερμανικὰς μεταφράσεις τοῦ κειμένου ἕνεκα τῆς μεγάλης εὐθύνης τὴν ὁποίαν θὰ ἀνελάμβανεν ἐκ τοιούτων μεταφράσεων. Προετιμήθη λοιπὸν, μετὰ πολλὰς συζητήσεις, ἡ ἐπανεκδοσις παλαιῶν λατινικῶν μεταφράσεων ἐπιθεωρουμένων ὅμως ὅπωςοδήποτε. Ὁ τέταρτος τόμος ἐκδοθεὶς (1836) ὑπὸ τοῦ Χριστιανοῦ Αὐγούστου Βράνδης περιέχει ἐν ἐπιτομῇ τὰ παλαιὰ εἰς τὸν Ἀριστοτέλη Σχόλια, καὶ ὁ πέμπτος καὶ τελευταῖος ἐκδοθεὶς μόλις τῷ 1871 περιέχει τὸν ὑποδειγματικὸν εἰς τὸ εἶδός του Index Aristotelicus τ. ἕ. Ἀριστοτελικὸν Λεξικόν, συντεταγμένον ὑπὸ τοῦ Bonitz. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ κυρία, κοπιωδεστάτη καὶ θεμελιώδης ἐργασία ἐπὶ τοῦ κειμένου εἶχε γίνεαι μόνον ὑπὸ τοῦ Bekker. Κοπιωδεστάτη ἐπίσης καὶ ὠφελιμωτάτη ἐργασία εἶναι καὶ τὸ Ἀριστοτελικὸν Λεξικὸν τοῦ Bonitz. Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἡ ἱστορία τῆς ἐκδόσεως τοῦ μεγάλου τούτου βιβλίου. Θὰ ἀσχοληθῶ ἔδῳ μόνον μετὰ τὴν ἐργασίαν τοῦ Bekker καὶ Bonitz. Τὴν πρώτην ὥθησιν εἰς τοιαύτην νέαν ἐκδοσιν τοῦ κειμένου ἔδωκεν ἐν τῇ Πρωσικῇ Ἀκαδημίᾳ ὁ περίφημος θεολόγος, φιλόλογος καὶ φιλόσοφος Schleiermacher, ὁ ὁποῖος μετέφρασεν, ὡς γνωστόν, ὅλον σχεδὸν τὸν Πλάτωνα. Ἡ μετάφρασις αὕτη παρέμεινε μέχρι τῆς σήμερον κλασσική. Ὁ Schleiermacher ἦτο φύσις συγγενῆς μᾶλλον πρὸς τὸν Πλάτωνα, διὰ τοῦτο καὶ ἠσχολήθη μὲ αὐτὸν ἐπὶ εἰκοσιπέντε ὅλα ἔτη, ἀλλὰ κατεῖδεν ὅμως τὴν ἀνάγκην τῆς βαθυτέρας μελέτης καὶ τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας, ὡς τῆς φιλοσοφίας τῆς συγκεντρούσης ὁμοιομόρφως τὰς ἀκτῖνας τοῦ ὅλου ἀρχαίου βίου καὶ ἐπίσης ὁμοιομόρφως ἀντανακλώσεως αὐτάς. Εἶχε δίκαιον ὁ Leibniz νὰ ἀγαπήσῃ τὸν Σταγίριτον ἤδη ἀπὸ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας καὶ νὰ λέγῃ ὅτι ἐλάμβανεν ἀπὸ αὐτὸν νύξεις καθ' ὅλην τὴν ζωὴν του.

Ἀνέλαβε λοιπὸν (1821) ἡ Πρωσικὴ Ἀκαδημία τῇ προτάσει τοῦ Schleiermacher τὴν ἐκδοσιν τοῦ Ἀριστοτέ-

λους καὶ ἐντὸς περιήπου δέκα ἐτῶν ἐτελείωσεν τὸ κείμενον. Ὁ Bekker ἀνήκει εἰς τοὺς καρποφορωτάτους φιλολόγους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὴν κριτικὴν ἐκδοσιν τῶν κειμένων τῶν Ἑλλήνων κυρίως συγγραφέων, ἀλλὰ καὶ τινων Λατίνων καὶ ἀρχαίων Γαλλικῶν καὶ ἄλλων ἀκόμη κειμένων. Ἐπανειλημμένως περιήλθε πρὸς ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν τὰς Εὐρωπαϊκὰς βιβλιοθήκας, ἰδιαίτερος τῶν Παρισίων, Ὁξφόρδης, Κανταβριγίας, Λονδίνου, Λειψίδης καὶ πλείστας Ἰταλικῆς. Τὸ μεγαλύτερόν του ἐπιστημονικὸν ταξίδιον διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 1817 μέχρι τοῦ 1820. Ἐπανήλθε τότε εἰς Βερολίνον μὲ φόρτον ὄλον ἀνεκδότων κειμένων ἢ παραβολῶν νέων κωδίκων. Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1820 ὑπέβαλε περὶ ὄλων τούτων τῶν ἐργασιῶν του ἕκτενὲς ὑπόμνημα εἰς τὴν Πρωσσοικὴν Ἀκαδημίαν, τῆς ὁποίας ἦτο τακτικὸν μέλος ἤδη ἀπὸ τοῦ 1815. Οὐδέποτε λόγιος ἐντὸς τεσσάρων περιήπου ἐτῶν κατώρθωσε νὰ ἐκτελέσῃ τοιαύτην ἐργασίαν. Εἶχε ἤδη καὶ πρὸ τούτου διαμείνει ἐν Παρισίοις ἐπὶ τρία καὶ ἡμίση ἔτη (1810 - 1812) πρὸς ἀντιβολὴν ἢ ἀντιγραφὴν Ἑλληνικῶν χειρογράφων. Ἦτο λοιπὸν τοσαύτη ἢ ἐκτίμησις ἣν εἶχεν ὁ Bekker ἤδη ἀποκτήσει ὡς ἐπιστημονικὸς ἐκδότης ἑλληνικῶν κειμένων, ὥστε προετάθη ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ νὰ ὀρισθῇ ὡς μόνιμος ἐκδότης ἑλληνικῶν κειμένων καὶ νὰ λαμβάνῃ ἰδιαίτερον πρὸς τοῦτο μισθόν. Ἰδιαίτερος ὅμως τοῦ ἀνέθεσεν ἡ Ἀκαδημία τὸν Ἀριστοτέλη. Ὁ νεαρὸς καθηγητὴς Brandis ἔλαβεν ἐντολὴν νὰ τὸν ὑποστηρίξῃ εἰς ταύτην τὴν ἐργασίαν. Ὡς ἐλέγχθη ἀνωτέρω ὁ Brandis ἐξέδωκε τὸν τέταρτον τόμον τῆς Ἀριστοτελείου ἐκδόσεως τὸν περιέχοντα τὰ παλαιὰ Ὑπομνήματα εἰς τὰ Ἀριστοτελικὰ ἔργα, ἀλλὰ τὰ ὑπομνήματα ταῦτα ἐξεδόθησαν μόνον ἐν ἐπιτομῇ, ἡ δὲ Ἀκαδημία ἀπὸ τοῦ 1882 καὶ ἔξῃς ἐπεχείρησε τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ Trostrick κατ' ἀρχὰς καὶ ἔπειτα, μετὰ τὸν θάνατόν του, τῇ φοντίδι τοῦ Diels καὶ τῇ συνεργασίᾳ πολλῶν λογίων μεγαλοπρεπῆ ἐκδοσιν τῶν εἰς τὸν Ἀριστοτέλη παλαιῶν ὑπομνημάτων εἰς 25 ὄλους μεγάλους καὶ περισπουδάστους τόμους. Ὅπως δὲ ἡ ἐκδοσις καὶ βεβαίωσις τοῦ Ἀριστοτελικοῦ κειμένου εἰς τοὺς δύο πρῶ-

IMMANUEL BEKKER

τους τόμους τῆς μεγάλης αὐτῆς ἐκδόσεως συνετέλεσεν, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἰς τὴν παρασκευὴν καὶ δημοσίευσιν ἐσχο-
 λιασμένων ἐκδόσεων τῶν καθ' ἕκαστα συγγραμμάτων, εἰς
 τὰς ὁποίας διαφωτίζονται καὶ ἐρμηνεύονται πολλὰ πράγ-
 ματα, οὕτω καὶ ἡ ἐκδοσις τοῦ Ἀριστοτελικοῦ Index, περὶ
 τοῦ ὁποίου θὰ εἶπω ἀκόμη τινὰ κατωτέρω, συνετέλεσεν εἰς
 τὸ νὰ γίνωσι πλεῖστοι γλωσσικαὶ μελέται περὶ τῆς γλώσσης
 τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἐν γένει περὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης,
 ἰδίᾳ δὲ ἐβοήθησεν εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς φιλοσοφικῆς
 ὀρολογίας ἐν τῇ ἐξελίξει της.

Ἡ ἀρχικὴ ἐπιτροπεία τῆς Πρωσικῆς Ἀκαδημίας διὰ τὴν
 ἐκδοσιν τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπετελέσθη ἀπὸ τοὺς Böckh,
 Bekker, Buttmann καὶ Schleiermacher, εἰς αὐτοὺς προ-
 σετέθη ἔπειτα καὶ ὁ Suevern καὶ βραδύτερον καὶ ὁ Bran-
 dis. Ἡ ψυχὴ ὅμως τῆς ἐπιτροπείας ὑπῆρξεν ὁ Schleier-
 macher, ὁ ὁποῖος τὴν διηύθυνε καὶ τὴν συνεκράτει πρὸς
 σύντονον ἐργασίαν. Ὅτε ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν σύστασιν
 της ἠθέλησαν οἱ Böckh καὶ Buttmann νὰ παραιτηθῶν,
 ἡ Ἀκαδημία ἠρνήθη νὰ δεχθῇ τὰς παραιτήσεις των. Δὲν
 γνωρίζομεν διὰ ποίους λόγους ἠθέλον νὰ ἀποσυρθῶν.
 Ἴσως διὰ τὸ ἀνακινήθην ζήτημα τῆς συνδημοσιεύσεως καὶ
 Γερμανικῆς μεταφράσεως τοῦ Ἀριστοτελικοῦ κειμένου. Ὁ
 Schleiermacher ἐπέμενε νὰ μὴ δοθῇ οὐδεμίᾳ μετάφρασις
 καὶ ἐπὶ τέλος κατίσχυσεν, συνεφώνησαν ὅμως εἰς τὸ νὰ
 συνεκδοθῶν, ὡς εἶδομεν, παλαιότεραι λατινικαὶ μεταφράσεις
 διωρθωμέναι. Μετὰ ταῦτα, ὡς φαίνεται, ἀπεφάσισαν καὶ
 τὴν ἐκδοσιν τῶν ἀρχαίων ὑπομνημάτων.

Μετὰ τὴν Βερολίνοιον ἐκδοσιν τοῦ κειμένου ἐξεδόθη τῷ
 1848-1875 ὁ Ἀριστοτέλης ὑπὸ τοῦ Dübner, Bussemak-
 er καὶ Heitz εἰς τὴν γνωστὴν μεγάλην καὶ μεγαλοπρεπῆ
 σειρὰν τῶν Διδοτείων ἐκδόσεων. Ὁ πέμπτος ὀγκῶδης τό-
 μος περιέχει λεπτομερέστατον πίνακα πραγμάτων (ἐννοιῶν)
 καὶ ὀνομάτων, χρησιμώτατον διὰ τὰς Ἀριστοτελικὰς μελέτας
 εἶναι τρόπον τινὰ τὸ συνάρτημα πρὸς τὸν Index τοῦ Bo-
 nitz. Εἰς τὴν Διδότειον αὐτὴν ἐκδοσιν τοῦ Ἀριστοτέλους
 συμπαρατίθεται, ὡς εἴθισται, εἰς τὴν σειρὰν ταύτην, εἰς τὸ

ἑλληνικὸν κείμενον καὶ λατινικὴν μετάφρασιν, ἐκδοθεῖσα καὶ συμπληρωθεῖσα ἐκ τῶν ὡς ἀρίστων θεωρηθεῖσῶν παλαιότερων μεταφράσεων.

Οὕτω λοιπὸν ἀπὸ τοῦ 1831 μέχρι τοῦ 1875 ἔχομεν δύο μεγάλας καὶ ἐπιβλητικὰς ἐκδόσεις τοῦ Ἀριστοτελικοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖον ἔπειτα ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἐπεξεργάσθησαν εἰς τὰ διαφόρα μέρη του καὶ ἐξέδωκαν πολλοὶ γνωστοὶ νεώτεροι φιλόλογοι, ὡς οἱ O. Apelt, W. Christ, Dittmeyer, Langkavel, Prantl, Römer, ἐν πολλοῖς ὁ Sussemihl, ὁ Immisch, ὁ Bywater, ὁ Kenyon εἰς τὴν ἀνευρεθεῖσαν καὶ πλουτίσαν τὸ Ἀριστοτελικὸν κείμενον Ἀθηναίων Πολιτείαν, ἣν ἐπανέξεδωκεν ὁ Blass, ὁ Wilamowitz καὶ Kaibel, κτλ. Ὁ Wilamowitz μάλιστα ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως ταύτης ἔλαβεν ἀφορμὴν πρὸς ἔκδοσιν τοῦ περιφήμου διτόμου συγγράμματός του, «ὁ Ἀριστοτέλης καὶ αἱ Ἀθῆναι».

Ἡ ὑπὸ τοῦ Bekker καὶ τῶν ἄλλων γενομένη ἐκδοσις τοῦ Ἀριστοτέλους ἐσημείωσεν, ὡς ἐλέχθη, ἄμεσον σχεδὸν ἐμπύχωσιν τῶν περὶ τὸν Σταγίρτιν μελετῶν καὶ ἐρευνῶν, καὶ ἐνεθάρρυνε τὴν παρασκευὴν ἐσχολιασμένων ἐκδόσεων. Τὴν «Λογικὴν» μελετᾷ καὶ μετεκδίδει μὲ ἐλαχίστας τοῦ κειμένου καὶ σχεδὸν ἀσημάντους μεταβολὰς ὁ Trendelenburg. Ὁ αὐτὸς Trend. ἐκδίδει καὶ σχολιάζει τὸ περὶ ψυχῆς, τὸ ὁποῖον ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐξέδωκε μετ' ἐκτενεστάτων σημειώσεων ὁ Ἄγγλος R. D. Hicks. Τὸ ὄργανον ἐρμηθεύει εἰς δύο τόμους ὁ Th. Waitz, καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις εἰς τρεῖς τόμους ὁ Γερμανὸς E. Rolfes. Τὰ Μεταφυσικά ἐκδίδει ὁ Schwegler, καὶ εἰς περίφημον, μνημειώδη, ἐκδοσιν ὁ Bonitz ἐφ' ἧς ὅλαι αἱ ἔκτοτε γενομένα πολλὰ μεταφράσεις βασίζονται. Τὴν Ζωολογίαν («αἱ περὶ τὰ ζῷα ἱστορίαι») ἐπεξεργάζονται δύο ἐπιστήμονες, ὧν ὁ εἰς ζωολόγος καὶ ὁ ἕτερος φιλόλογος, οἱ Aubert καὶ Wimmer. Τὴν ποιητικὴν του ὁ Sussemihl, ὁ Vahlen, ὁ Ἄγγλος J. Bywater καὶ ἐσχάτως ἐκτενέστατα ὁ A. Gudemann. Τὰ Πολιτικά ὁ Ἄγγλος R. Congreve, καὶ ἰδίᾳ εἰς τέσσαρας μεγάλους τόμους ἐν Ὁξφόρδῃ ὁ W. L. Newmann, τὰ Ἠθικά Νικο-

μάχεια εἰς δύο τόμους ὁ Ἄγγλος A. Grant, τὸ «περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς» ἐσχάτως μετ' ἄγγλ. σημειώσεων ὁ H. H. Joachim, τὰ «Ρητορικὰ» ὁ Spengel καὶ ἐκτενέστατα οἱ Ἄγγλοι Core καὶ Sandys, κλ.

Ὁ Bekker διετέλεσεν ἐπὶ 56 ὁλόκληρα ἔτη μέλος τῆς Ἀκαδημίας (ἐξελέχθη τῇ 3 Μαΐου 1815), ὑπερέβη λοιπὸν κατὰ τοῦτο τὸν Böckh καὶ Savigny. Ἡ Ἀκαδημία τότε ὠδηγεῖτο ὑπὸ τῆς φιλολογικῆς τάξεως, ὥραμα δὲ εἰς μεγάλας ἐπιχειρήσεις ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν μεγάλων ἐπιστημόνων. Αἱ ἐπιχειρήσεις αὗται διαρκοῦν καὶ μέχρι τῆς σήμερον. Ἐπιθυμῶ ἐν παρόδῳ νὰ ἀναφέρω ὅτι πλὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπεφασίσθη κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας ἡ ἔκδοσις καὶ τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Λατινικῶν ἐπιγραφῶν εἰς ἰδιαιτέρα Σώματα (Corpus). Τὸ τρίτον δέ, καὶ μεγαλύτερον, ἐπιχείρημα ἦτο ἡ μνημειώδης ἔκδοσις τῶν Monumenta Germaniae Historica, διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ὁποίων ἔδωκε τὴν πρώτην νύξιν ὁ Frhr von Stein. Δὲν ἀναφέρω τὸ Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, ὃ ἀνέλαβεν ὁ Niebuhr ὀλίγα ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου του (ἀπέθανε 2 Ἰανουαρ. 1831), διότι ἡ Συλλογὴ αὕτη περιέχει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνατυπώσεις παλαιότερων ἐκδόσεων τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, μὲ ἐπεξεργασίαν ὅμως νέων Πινάκων (Indices), ἡ δὲ Ἀκαδημία δὲν υἱοθέτησε ὡς ἰδικὴν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπιχείρησιν τὴν Συλλογὴν ταύτην. Μόνον ἀπὸ εὐλάβειαν πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ἀποθανόντος μεγάλου ἱστορικοῦ ἀνέλαβεν αὕτη μετὰ ταῦτα τὴν διοίκησιν τῆς ἐπιχειρήσεως χωρὶς νὰ ἐξοδεύσῃ ἢ ἰδία χρήματα (ἐλάχιστα μόνον δι' ἀντιβολὰς τινὰς χειρογράφων) καὶ χωρὶς δι' οἰουδήποτε τρόπου νὰ θελήσῃ νὰ ἀναγάγῃ τὴν σειρὰν εἰς τὴν περιωπὴν δημοσιεύματός της. Ἡ ἐπιτροπεΐα τῆς σειρᾶς ταύτης ἀπετελέσθη ἀπὸ τοὺς Böckh, τὸν πανίσχυρον τοῦτον ὄδηγόν τῆς Ἀκαδημίας, τὸν Bekker, Meineke καὶ Lachmann. Μέχρι τοῦ 1837 εἶχον ἐκδοθῆ 32 τόμοι, οὐχὶ τῆς αὐτῆς πάντες ἐπιστημονικῆς ἀξίας, ἐπῆλθον εἶτα διάφορα αἷτια ἕνεκα τῶν ὁποίων ἀνεβλήθη ἡ περαιτέρω ἔκδοσις μέχρι τοῦ 1851, εἶτα πάλιν ἀνεξωγογήθη ἡ ἔκδοσις τῆς σειρᾶς τῶν συγ-

γραφέων τούτων, καὶ ἑτεροματίσθη ὀριστικῶς μὲ τὴν ἔκδοσιν τοῦ 50 τόμου, τῷ 1897, περιλαμβάνοντος τὸν Ζωναράν.

Ὅτι τὸ κείμενον τοῦ Ἀριστοτέλους ὅπως ἐδόθη εἰς ἡμᾶς εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Bekker δὲν εἶναι τὸ ἀλάθητον Ἀριστοτελικὸν κείμενον, ἀλλὰ ἔγινεν ἔπειτα δυνατόν καὶ εἰς ἄλλους ἐν τινι μέτρῳ νὰ βοηθήσωσιν εἰς ἀποκατάστασιν τῆς γνησιότητός του εἶναι ὀρθόν καὶ δὲν ἀνεμένετο ἄλλως τε καὶ ὑπὸ οὐδενὸς λογίου ἄλλως. Εἶχε κάμει ὁμοίως τοιαύτην ἐντύπωσιν ἢ νέα αὕτη ἔκδοσις τοῦ Ἀριστοτελικοῦ κειμένου, ὥστε αὕτη αὕτη ἢ Ἀκαδημία ἐζήτησε ἀπὸ τὸ Πρωσικὸν Ὑπουργεῖον νὰ ἀσφαλισθῇ ὑπὲρ ἑαυτῆς τὸ κείμενον τοῦτο διὰ βασιλικοῦ προνομίου· ἀλλὰ ὁ περίφημος Ὑπουργὸς Altenstein ἀπέρριψε τὴν αἴτησιν ταύτην. Εἶπεν ὅτι ἡ εὐρύτερα διάδοσις τοῦ ἀσφαλεστέρου κειμένου τοῦ Σταγίριτου εἶναι καὶ δικαία καὶ ἐπιθυμητή, καὶ ἡ Ἀκαδημία δύναται νὰ κάμῃ ἂν θέλῃ μικροτέρας ἐκδόσεις τῶν ἐπὶ μέρος Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων. Τοῦ Πλάτωνος ἔχομεν σήμερον νεωτέρας ἐκδόσεις (Burnet, συλλογὴν Budé, κτλ.) τοῦ Ἀριστοτέλους ὁμοίως σχεδιάζεται μὲν ἀορίστως νέα ἔκδοσις του ὑπὸ σημερινοῦ φιλολόγου διακριθέντος διὰ τὰς Ἀριστοτελικὰς του μελέτας, οὐχ ἦττον δὲν φαίνεται πιθανὸν ἐντὸς τῶν προσεχῶν δεκαετηρίδων νὰ κατορθωθῇ τοῦτο καὶ δι' ἄλλα καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους μελετῶν καὶ τὴν δυσκολίαν, ἰδιορρυθμίαν καὶ ποικιλίαν τῶν φιλοσοφημάτων του.

Ἐκ τοῦ προλόγου τοῦ Bekker ἐλάχιστα μανθάνομεν περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐργασίας του, ἐκ τῶν συντόμων κριτικῶν σημειώσεων δύναται μόνον ὁ εἰδήμων ἀναγνώστης νὰ ἐκτιμῆσῃ τὸ μέγεθος τοῦ κόπου, τὸν ὅποιον κατέβαλε ἀντιβάλλων τόσα χειρόγραφα. Ὁ Bekker ἀντεπροσώπευε τὴν ἐκλεκτικὴν κριτικὴν, ἐφρόνει δηλαδή ὅτι πᾶσα γραφὴ τῶν χειρογράφων ἥτις παρέχει ὀρθοτέρα ἔννοιαν καὶ σύμφωνον πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ συγγραφέως καὶ τὸ λεκτικόν του ὕφος, πρέπει νὰ παραλαμβάνηται ὡς ὀρθοτέρα ἀνεξαρτήτως τῆς χρονολογήσεως τοῦ χειρογράφου ὡς ἀρχαιοτέρου ἢ νεωτέρου. Ἡ τοιαύτη ἀντίληψις ἔχει καὶ τὰ κατὰ ἀλλὰ καὶ

τὰ τρωτὰ σημεῖα της. Ὁ Bekker κατεῖχε τὸ δαιμόνιον τοῦ νὰ δύναται εὐκόλως νὰ εἰσέρχεται ἐκάστοτε εἰς τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τοῦ συγγραφέως τὸν ὅποιον ἐξέδιδε, καὶ νὰ ἀντιλαμβάνεται καὶ ἐφαρμοζῆ εἰς τὴν ἔκδοσίν του τὴν ἰδιορρυθμίαν τοῦ ὕφους τοῦ συγγραφέως¹. Τοῦτο ὁμολογοῦν ἐπαινετικῶς δι' αὐτὸν μεγάλοι φιλόλογοι ἐν οἷς ὁ Βιλαμόβιτς. Ἡ μεγάλη συντομία τῶν προλόγων του ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν φυσικὴν σιωπηλίαν τοῦ ἀνδρός, περὶ τοῦ ὁποίου χαριεντιζόμενος ὁ φίλος του Schleiermacher ἔλεγεν ὅτι ὁ Bekker γνωρίζει νὰ σιωπᾷ εἰς ἑπτὰ γλώσσας, ὅσας κατὰ βᾶθος ἐγνώριζε. Διὰ τοῦτο ἐκπλήσεται τις ὅταν βλέπῃ ὅτι ἐδημοσίευσεν τρεῖς τόμους Ἀνεκδότων (τὰ περίφημα μεταξὺ τῶν γραμματικῶν Ἀνεκδοτα τοῦ Bekker) χωρὶς κανένα πρόλογον. Καὶ δὲν εἶναι παράδοξον διὰ τοῦτο νὰ νομίσῃ ἀφελέστερός τις ὅτι αἱ ἐκδόσεις του ἔχουν μόνον μηχανικὴν τινα ἐπιμέλειαν. Ἄλλ' ὅσον περισσότερον μελετᾷ τις καὶ ἐγκύπτει εἰς αὐτάς, βλέπει ποία σιωπηλὴ μέθοδος καὶ ποία μυστικὴ ἐπιστημονικότης διήκει δι' αὐτῶν². Ἰδίᾳ εἶναι ἀριστοτέχνης εἰς τὴν στίξιν. Ποίαν σημασίαν ἔχει ἡ στίξις δι' ἓνα ἀρχαῖον συγγραφεᾶ μόνον ὁ ἀμαθὴς δὲν γνωρίζει. Ἐχει κάμει ἀπείρους κριτικὰς εἰς τὰ κείμενα διορθώσεις, διακρίνονται αἱ πλεῖσται διὰ τὴν ἐκπληκτικὴν εὐκολίαν αὐτῶν καὶ ἀπλότητα. Εἶναι τοῦτο μέγα προσὸν τῶν κριτικῶν διορθώσεων. Ὡς διδάσκαλος ἀπὸ καθέδρας φαίνεται δὲν ὑπῆρξε ἔλκυστικὸς, καὶ ἐφρόντιζον διὰ τοῦτο οἱ φοιτη-

¹ Ἡ ἰδιοφυῖα τοῦ Bekker ἐφάνη παιδιόθεν. Συμπαίζων μὲ ἄλλους μικροὺς παῖδας ἔσκωπε αὐτοὺς διὰ τοὺς «Βερολινισμοὺς» των τ. ἔ. τὰς βερολινίους διαλεκτικὰς ἐκφράσεις καὶ τὴν ἰδιάζουσαν προφοράν. Τὸ πρᾶγμα φαίνεται πολλάκις τοῦ προσεπόρισε γενναῖον ξυλοκόπημα ἐκ μέρους τῶν σκωπτομένων. Ἐν τῷ Γυμνασίῳ Zum Grauen Kloster, ὅπου ἐφοίτησε, διείδον ἔνωρις οἱ διδάσκαλοί του τὴν ἐξέχουσαν ἰδιοφυῖαν του διὰ τὰ φιλολογικὰ μαθήματα.

² Ὁ περίφημος φιλόλογος Φριδερίκος Αὐγουστος Wolf ἀλληλογραφεῖ σοβαρῶς μὲ τὸν μόλις 22ετῆ Bekker, γνωρίζων ἤδη ἐκ Χάλλης τὴν ἀξίαν του. Ἀλληλογραφεῖ ὡς πρεσβύτερος φίλος πρὸς νεώτερον, χωρὶς ὑπαινιγμοὺς τῆς ἀνωτερότητός του, ἐπιτρέπει μάλιστα καὶ εἰς τὸν νεαρὸν Bekker νὰ τοῦ ἀντιλέγῃ μὲ ἰσχυρογνωμοσύνην.

ταὶ νὰ ἔξη ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον χρόνον διὰ τὴν κατ' οἶκον ἐπιστημονικὴν του ἐργασίαν.

Εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν καὶ ἐπιμέλειαν τοῦ Bekker ὀφείλομεν κατὰ μέγα μέρος τὴν σχετικὴν τελειότητα εἰς τὴν ὁποίαν ἔχομεν τὸ κείμενον τοῦ Ἰσοκράτους καὶ Δημοσθένους. Εἰς τὸν Πλάτωνα, Θουκυδίδην, Ἀρποκρατίωνα καὶ Ἀριστοτέλην διώρθωσε ἢ ἐξέδωκε ἀναρίθμητα χωρία. Εἰς τὸν τελευταῖον μάλιστα συγγραφέα πρῶτος αὐτὸς συνήθροισε καὶ κατέγραψε τὸ τὶ παρέχουν εἰς ἡμᾶς τὰ διασωθέντα χειρόγραφα τοῦ Ἀριστοτέλους. Πολύτιμος ὑπῆρξεν ἡ ἐργασία τοῦ Bekker καὶ διὰ τὰς γραμματικὰς σπουδὰς. Τὴν σχετικὴν ἐπίσης βεβαιότητα τὴν ὁποίαν σήμερον ἔχομεν διὰ τοὺς γραμματικὸς τύπους καὶ τὴν σύνταξιν τῆς δοκίμου Ἀττικῆς γλώσσης, τὴν χρεωστοῦμεν κατὰ μέγα αὐτῆς μέρος εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ Bekker, καὶ εἰς τὸν μετ' αὐτὸν Cobet. Μέχρι τοῦ 1839 εἶχε παραβάσει ὁ Bekker 400 ὄλα χειρόγραφα ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων. Ἐφθασεν εἰς βαθὺν γῆρας καὶ διὰ τοῦτο βεβαίως θὰ ἠδύνατο κανεῖς νὰ δικαιολογήσῃ τὴν μεγάλην ἐργασίαν τὴν ὁποίαν ἠδυνήθη νὰ διαπεράνῃ. Ἐκπληκτικὸν εἶναι τὸ πλῆθος τῶν συγγραφέων τοὺς ὁποίους ἐξέδωκεν. Πλὴν τῶν μνημονευθέντων Ὁμήρου, Πλάτωνος, Θουκυδίδου, Ἀριστοτέλους, Ἀρποκρατίωνος, ἐξέδωκε καὶ ὄλους τοὺς Ἀττικὸς ῥήτορας (διὰ τὸν Δημοσθένη καὶ Ἰσοκράτη ἐλέχθη ἀνωτέρω) τὸν Ἀριστοφάνη, τὸν Πausanίαν, τὸν Πολύβιον, τὸν Πολυδεύκην, τὸν Λουκιανόν, τὸν Δίωνα, τὸν Κάσιον, τὸν Σουίδα καὶ τοὺς Λατίνους Λίβιον καὶ Τάκιον, καὶ 24 τόμους βυζαντινῶν συγγραφέων εἰς τὸ Corpus τῆς Βόννης! Δι' ὅσα κείμενα ἐξέδωκε ἠχρηστεύθησαν ὄλαι αἱ παλαιότεραι ἐκδόσεις αὐτῶν.

Ἀλλὰ ἄς ἐπανέλθω εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ ὁποία κυρίως μᾶς ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα. Ἐλέχθη ἀνωτέρω ὅτι ὁ τρίτος τόμος της περιέλαβε τὰς παλαιότερας Λατινικὰς μεταφράσεις διωρθωμένας, καὶ ὁ τέταρτος τὰ ἀρχαῖα ὑπομνήματα τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν ἐπιτομῇ. Ἀλλὰ τώρα ἐγεννήθη τὸ ζήτημα τοῦ Ἀριστοτελικοῦ Λεξικοῦ. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1829 εἶχεν ἐξουσιοδοτηθῆ ὁ Bekker νὰ ἐξεύρῃ νεαροὺς

λογίους, οἱ ὅποιοι νὰ ἀναλάβουν τὴν ἀποδελτίωσιν τοῦ Ἀριστοτελικοῦ κειμένου, διὰ νὰ ἐκδοθῇ οὕτω τὸ Λεξικόν του ὡς τελευταῖος τόμος τοῦ ὅλου ἔργου. Ὁ Bekker εἶχε συστήσει βραδύτερον (1843) εἰς τὴν Ἀκαδημίαν καὶ ἠγοράσθη ἐν χειρογράφῳ καὶ τὸ Glossarium Aristotelicum τοῦ ἐν Ἐρλάγγῃ φιλολόγου Κορρ. Ἡ ἐργασία ἦτο καλὴ ἀλλὰ δὲν ἦτο ὅ,τι ἠθελε καὶ ἐπεδίωκεν ἡ Ἀκαδημία. Τῷ 1836 ἐψήφισε τὸ πρῶτον ἡ Ἀκαδημία μικρὸν τι ποσόν, καὶ ἀνέλαβεν ὁ τελειόφοιτος τῆς φιλολογίας Vater νὰ παρασκευάσῃ ἐντὸς τριῶν ἐτῶν τὸ Λεξικόν τοῦτο. Ἀλλὰ παθὼν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἔπειτα μετακληθεὶς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Kasan δὲν ἠδυνήθη νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἔργον τοῦτο, τοῦ ὁποίου ὁ κόπος ὑπετιμᾶτο τόσον πολὺ καὶ ὑπὸ αὐτῶν τῶν εἰδικωτάτων Ἀκαδημαϊκῶν. Ὁ Vater εἶτα προέτεινε εἶτε νὰ ἐπιστρέψῃ τὰ 600 τάληρα τὰ ὁποῖα εἶχε λάβει ὡς ἀνταμοιβήν, εἶτε νὰ τοῦ ἐπιτραπῇ ἐντὸς τῶν προσεχῶν δύο ἐτῶν νὰ ἀποπερατώσῃ ἐν Kasan τὸ Λεξικόν. Ἡ Ἀκαδημία ἐδέχθη τὸ δεύτερον μὲ τὴν ἐξήγησιν ὅτι περιμένει ὠρισμένως μὲ τὸ τέλος τοῦ 1842 νὰ εἶναι ὁ Index ἔτοιμος, ἄλλως πρέπει νὰ ἐπιστραφῶσιν ἀμέσως τὰ 600 τάληρα. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Index ἔμενεν ἀτελείωτος, καὶ ἐπὶ τέλους ὁ Vater ἠναγκάσθη διὰ τῆς Ρωσικῆς Κυβερνήσεως εἰς ἐπιστροφὴν τῶν 600 τάληρων.

Ἐπέπρωτο ὅμως τὸ ἔργον τοῦτο νὰ ἀναλάβῃ ὅλως διόλου ἐξ ἀρχῆς καὶ νὰ φέρῃ εἰς πέρας διάσημος λόγιος, ὁ Bonitz. Ἀλλὰ παρῆλθεν μία σχεδὸν γενεὰ ἀκόμη ἕως οὗ τὸ μέγα ἔργον ἀποπερατωθῇ. Εἶναι μνημεῖον καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῆς ἐπιμελείας τοῦ συγγράψαντος αὐτὸ ἀθάνατον. Ὁ Bonitz ἐβράδυνε τόσον ἕνεκα τῶν πολλῶν μεταθέσεών του ἀπὸ τὸν Στεττίνον ὅπου ἐδίδασκε ἐν Γυμνασίῳ, μετακλήθη (1849) εἰς Βιέννην. Μέχρι τοῦ 1856 δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐργασθῇ πολὺ, καὶ μόνον κατὰ τὰ ἔτη 1856-1858 προώδευσε κάπως ἡ ἐργασία. Τῷ 1858 ἐξέβηκεν εἰς τὴν Πρωσικὴν Ἀκαδημίαν τὰ τοῦ ἔργου καὶ ἐζήτηει βοηθοὺς, ὑπέσχετο δὲ ὅτι τῷ 1861 θὰ εἶναι ἔτοιμος. Τῶντι ἡ ἐκθεσίς του τῷ 1861 φανερῶνει ὅτι ἡ ἐργασία

HERMANN BONITZ

εὑρίσκετο περὶ τὸ τέλος της, ἀλλὰ πάλιν ἐπεβραδύνθη καὶ μόλις τῷ 1867 εἶχε τελειώσει τὸ χειρόγραφον τοῦ ὅλου ἔργου¹. Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1867 μετεκλήθη ἐκ Βιέννης εἰς Βερολίνον καὶ ἤρχισεν ἡ τύπωσις τοῦ βιβλίου· ἐτελείωσε καὶ ἐξεδόθη τῷ 1870, 25 λοιπὸν καὶ πλέον ἔτη ἀφότου ἀνέλαβεν αὐτὸν ὁ Bonitz, καὶ τεσσαράκοντα ὅλα ἔτη ἀφ' ἧς ἡμέρας συνελήφθη ἐν σχεδίῳ! Οὕτως ἀπετελέσθη ἡ ὅλη σχεδιασθεῖσα ἔκδοσις κατόπιν τόσων κόπων ἀναβολῶν καὶ δαπανῶν. Εἶναι μνημεῖον διαρκῆς τῆς ἐπιμελείας καὶ καρτερίας τοῦ Γερμανικοῦ φιλολογικοῦ πνεύματος. Τῶν δύο ἀνδρῶν τὰς εἰκόνας ἐπισυνάπτομεν εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην, ἵνα γνωρίσωσι καὶ τὰς σεβασμίας μορφάς των οἱ ἀναγνώσται τοῦ Ἡμερολογίου. Ἀφιέρωσαν πολλὰ καὶ πολύτιμα ἔτη τῆς ζωῆς των εἰς τὸν Ἀριστοτέλη. Ἄλλ' ἐκ τῆς μελέτης ταύτης πρῶτοι αὐτοὶ θὰ ὠμολόγουν τὴν ἡδονὴν των, καὶ θὰ διεκήρυττον τὴν μεγάλην ὠφέλειαν ἣν ἔλαβον ἐκ τῆς σπουδῆς ταύτης διὰ τὴν ἐπισκόπησιν τοῦ κόσμου, ὕλικου τε καὶ πνευματικοῦ, καὶ θὰ ἔχαιρον ὅτι εἶχον τοιαύτην ἀφορμὴν νὰ ἐγκύψωσι καὶ συναναστραφῶσι βαθύτατα μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ μεγάλου καὶ ἀθανάτου Ἑλληνος φιλοσόφου.

ΙΩ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ

¹ Πρέπει νὰ ἀναφέρω ἐνταῦθα ὅτι τὸν Bonitz εἰς τὴν μεγάλην αὐτὴν ἐργασίαν τὴν ὁποίαν διεπέρανεν, ἐβοήθησαν ἐν μέρει καὶ πολλοὶ ἄλλοι λόγιοι (ἐκτὸς τῶν μνημονευθέντων βοηθῶν του) ὡς ὁ W. Wilmanns, ὁ Paul Eichholz, ὁ ζωολόγος B. Langkavel, ὁ Ἰάκωβος Bernays, ὁ R. Eucken, ὁ περίφημος μετὰ ταῦτα φιλόσοφος τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γένης καὶ διδάσκαλος πολλῶν ἐκ τῶν νῦν δρώντων Ἑλλήνων λογίων, ὁ διάσημος μετὰ ταῦτα φιλόλογος J. Vahlen καὶ εἴ τις ἄλλος. Ἀλλὰ πάντα αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐτακτοποίει, ἐξήλεγε καὶ προσήρμοζε εἰς τὸ ὅλον.